

DRAMATURGIAI TANULMÁNYOK.

— A SATYRDRÁMÁRÓL. —

□ Madách falanszter-jelenetében a tudós az ősvilág kihalt állat- és növényfajainak egy-egy példányát őrzi s mutatja be a muzeum látogatójának, Ádám-nak: ime ez volt valaha a kutya, ez az oroszlan, ez a rózsza. Mint falanszterbeli tudósok, úgy őrzik a görög irodalom tudós buvárai Euripides „Kyklops“-ját s mutatják be a tudványó emberiségnek: ime ez volt valaha a satyr-játék. A görög buvárok csak annyit tudnak, hogy a görög színpadon valaha három tragédia — vagyis egy trilógia — után negyedik szindarabnak egy satyr-dramát szoktak volt előadni, de valamennyi satyr-játék az egy „Kyklops“ kivételével elveszett. Ez az egy szerencsés példány tehát nemcsak egyed, hanem faj is. Az ősvilági satyr-játék kihalt fajának egyetlen megmaradt példánya. S ebből az egy példányból kell most az egész faj természetrajzát megállapítani. Ebből az egy példányból kell mélyértelmű föltevések, és dús képzelet alapján a satyr-játék eredetét, változásait, rendeltetését, hanyatlását és kimúlását kisütni. Valóban hálátlan munka ez s a leleményben kifogyhatatlan buvárok eredménye ugyancsak nem ér föl a kifejtett erővel. Mert képzeljük csak el, hogy a Madách-féle falanszter egyetlen kutya-példánya véletlenül éppen — öleb lenne; ugyan mikép állapítaná meg abból a tudós az egész kutya-fajt? Mikép juthatna arra, milyen lehetett a komondor-véreb vagy new-fundlandi? Ha meg éppen idétlen öleb-példány maradna meg, minő különös tudományos-elméletek létesülnének! Nos ily tarka elmélet-egyveleg létesült a satyr-játékról. A helyett, hogy a jeles buvárok magát a „Kyklops“-ot vizsgálnák és méltatnák: az egész fajt keresik benne. Az ismeretlen fajból nem látják az ismeretes egyedet. De eljárásuk, ha mulatságos is, mégis érthető. Ha az egyedet méltatnák, nem lehetne annyira fontoskodniok s nem lehetne műveiknek művelődéstörténeti jelentőséget adniok. Ha a tárgynál maradnának, nem lehetne meddő föltevésekből s képzelődésekből tudományos rendszereket szöniök. Különben is nehezebb helyes műérzékkel egy alkotásba pillantani, az alkotást a maga valóságában felfogni, abból a költő teremtő erejét feltárni: mint annak kapcsán hitregei, történelmi, néprajzi, földrajzi, régészeti stb. ismeret-hulladékokat gyűjtögetni.

□ Ám mi ne kövessük a jeles férfiakat a lim-lom szedegetésében. Előttünk a mű; ez az egyetlen hiteles okmány. Ezt a művet kell mindenek előtt vizsgálnunk, s ennek keletkezését, tartalmát, értékét kell megállapítanunk.

□ A „Kyklops“ szerkezetébe és szellemébe való pillantást nagyon megkönnyíti nekünk, hogy rendelkezésünkre áll a forrás, — Homéros „Ódyseá“-ja, — amelyből a költő műve meséjét átvette. Ez a mese ismeretes a hősköltemény kilencedik énekéből, amelyben maga a gazdag leleményű Odysseus beszéli el Alkinoos phäak király előtt, mily kaland érte az emberevő Kyklops szigetén. E borzalmas kaland Homéros alkotásának csak egy alárendelt jelentőségű epizódja. Mig magát a főcselekményt Homéros mondja el, ezt a Kyklops-kalandot, több más csodás kalanddal együtt hősével, Odysseussal mondhatja el. Nem merő véletlen ez. A phäakok földjére hajótöröttként, meztelenül vetődött Odysseus, a balszerencse annyi csapása dacára sem vesztette el találékonyosságát, s minél csodásabban, minél nagyszerűbben kell festenie kalandjait, hogy a phäakok királyát, királynéját és népét elragadja, gazdag adományokra és támogatásra bírja. Kalandjait tehát hallgatói képzeletének s színvonalának megfelelően színezi ki. A Kyklops-kaland így epizódként alkalmazva, Odysseus által elmondva, nem pedig a színpadon a nézők szeme előtt való történetként eljátszatva, mint Odysseus egyéniségének megvilágítására is szolgáló részlet jellemzőn illeszkedik Homéros egész alkotásába. Képet nyerünk Odysseus bátorságáról, mely az égbenyuló s sziklákat hajigáló egyszemű óriástól sem riadt vissza, hanem elébe mer menni. Megismerjük Odysseus előrelátó leleményét, hogy az óriás számára altató borított visz magával a szigetre. Megtudjuk furfangját, hogy a végveszélyben „Senki“-nek nevezi magát, s így Kyklops, ha segítségül találja hívni a többi kyklopsokat, csak annyit mondhasson nekik, hogy „Senki“ az, aki bántja. Különösen tündököl Homéros hősenek leleménye a végveszély perceiben, midőn az elzárt sziklabarlangból is ki tud menekülni, midőn a leitatott Kyklops szemét tüzes szálfával kiszúrja, aztán pedig a kosok alatt társaival a barlangból távozik, így játszván ki az állatok hátán haza-

jutódzó óriást. S ne feledjük azt sem, hogy Homéros e grotesk kalandot számtalan más csodás kalanddal együtt mondatja el, a tenger borzalmainak, tündereinek, az egész mesés tengeri hányatásnak jellemzéséül s a sok bűvös mese, mély értelmű példázat, jelképes rege közé illik e Kyklops-történet is.

□ De mit tegyen a szinpad író, aki ezt a kalandot kiszakítja az egész homérosi alkotásból s külön szinpad mívét akarja feldolgozni? Mutassa be szinpadon az égbe nyúló óriást, mennydörgésszerű hangjával? S ha bemutatja, mily kis törpécskévé teszi ezzel Odysseust! S aztán hogyan hozza szinpadra azokat a jeleneteket, mikor a Kyklops Odysseus társait a sziklafalakhoz vagdossa s a szétlapított holttesteket szőröstől-bőröstől megeszi? Vagy mikép mutassa be a színház nézőközönségének azt a jelenetet, midőn Odysseus s még életben levő társai hatalmas szálfát tüzesítenek s azzal mintegy fúró gyanánt a Kyklops szemét kiégetik? Végül pedig mily módon jelenítse meg az ókori görög szinpad írója azt a pillanatot, midőn a megvakított Kyklops egy nagy hegy tetejét leszakítja s a sziklatömböt Odysseus hajója felé dobja? Mind e mesészerű jelenet elbeszélő műben, mint egy elregélt részlet helyén van: de mikép hozható Athén szinpadára? S ha mindez előadható lenne is: minő gyönyörűséget nyújthatna a nézőnek a mese látványa, amely puszta elbeszélés, tehát hallás után is már egészen hihetetlen borzalmakkal teljes s melyet az elbeszélő műben is csak mint a sok rege egyikét, a tarka mese-kaleidoskop egyik jellemző színét fogadhat el — Alkinoos. S lehet-e ebből az ember-evésből, kanibáli berugásból szemkiszúrásból drámai eszmét emelni diadalra? Hisz mind e képdrámában csak undort és utálatot ébresztene.

□ Hát hiszen Euripides nem riad vissza a borzalmak ábrázolásától. Így Agaueról írt drámájában látjuk, az örvénylő anya mint hozza szinpadra fia, Pentheus király holttestének darabjait, s mint tűzi thyrsosbotra a holttest fejét. A „Medea“-ban, „Herakles“-ben s az auliszi Iphigeniában — bár szinpadon kívül — ugyancsak gyermekgyilkos szülők rémtettei játszódnak le. De emberevő óriás, aki részegségében emberhúst hány ki, Euripidesnek is sok az undorítóbból és rémületesből. Ez a tárgy már szerinte is csak egy módon dolgozható fel szinpadon: még pedig torzkép, paródia alakjában. Ily módon — Homérost parodizálva — szinpadra hozhatja az egész görög közönség köztudatában élő s így eleve hatásosnak ígérkező mesét, kielégítheti a maga hajlamát is, amely a drámai borzalmak iránti különös előszereteten mutatkozik, s az egészet mulattató színben tüntetvén fel, tréfával és élccel feledtetheti el a szörnyűségeket. Így nyerjük az eusipidesi humornak e nyilatkozását, amelyet bestiális humornak is nevezhetnénk. Az író az undorítón rémületesnek torzképével kívánja

nézőit megkacagtatni. De a kicsúfolt rémdráma bohó látványa hasson azért hátborzongatón is. Ez úton kielégítést nyer a műveletlen tömeg iszonyúságot váró hajlama, ép úgy mint alanti és féktelen mulató vágya. Valóban e mű szinpadai sikeréhez ókori karzat kívántatik.

□ Aki tehát e munkából a görög satyr-játéknak, mint műfajnak, jellegét, törvényeit akarja megállapítani: úgy járhat, mint aki nem ismerné Aischylos, Sophokles mesteri tragédiáit, sem Euripides valamely jobb drámáját s csupán az Agaue-ról írott műnek iszonyúságaiból állapítaná meg, milyen volt a görög tragédia. Abból, hogy Euripides fennmaradt satyr-drámája a borzalmasnak és humorosnak keveréke: éppenséggel nem következik, hogy a többi satyr-játék is ilyen volt. Sőt aki Aischylos és Sophokles egyéniségeit ismeri s aki az ő költészetüknek egymástól és Euripidestől eltérő vonásait szem előtt tartja föl sem teheti, hogy amazok is ily művet irhattak volna.

□ De vegyük csak szemügyre, milyen torzképet írt Euripides Homéros Kyklops-epizódjáról.

□ Maga a mese legfőképp abban tér el Homérostól, hogy Bakchos isten nevelőjét, a mármorkedvelő öreg Selenost s ennek fiait, a satyrokot, e félig állat, félig isten-alakokat hozza a műbe szereplők gyanánt. E szarvakkal ékeskedő, bak-szerű, kecskelábú, iszákos, s mulattatón gyáva állat-istenek, akik berkekben és mezőkön tanyáznak, alkotják a szinmű karát. Kétségtelenül ezeknek szerepléséről nevezik a művet satyr-játéknak s ezeknek éneke, tánca, ugrálása kétségtelenül hagyományoszerű kelléke az athéni szinpadnak.

□ De mikép kerülnek ezek a Kyklops-szigetere, ahol búza, árpa, szőlő terem vadon, de csak tej és hús eledel van, mert a Kyklopsok nem értenek a növények műveléséhez s csak állatokat legeltetnek? Ezen úgy segít Euripides, hogy a szegény satyrokot is hajótörötteknek mutatja be, akiket szélvész sodort a szigetre s kiknek most a Kyklops nyájait kell legeltetniök. Ezt panasolja el az öreg Selenos a mű bevezető monológjában s képzelhető az athéni színház közönségének derüs kedve az iszákos vén kópé siralmán, hogy elhagyatott szigeten a száraz kortyokat kell nyelnie, s az óriás barlangját kell söpörgetnie. Alig sirja el ezeket Selenos, énekelve, táncolva gurul a szinpadon fiainak satyr-serge s kergeti a barlangba Kyklops nyáját. A jobb sorsra érdemes satyrkák juh-tejet ihatnának bőven, de ők Bakchos istenre vágyódnak, gyöngyöző borra szomjaznak s juhok meg kecskéik helyett szivesebben csavarognának Aphroditével s bachans nőekkel. De hát így is jobb hiányában sírva vigadnak az apró szörny-szülöttek, míg apjuk, érkező görög hajót látván, le nem csöndesíti őket.

(Folytatás következik.)

PALÁGYI LAJOS.